

Zemanek, Alicja / Briuchin, Władimir

Rękopisy rosyjskich przekładów Zielnika (1613) Syreniusza w Petersburgu

---

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 41/3-4, 189-196

1996

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

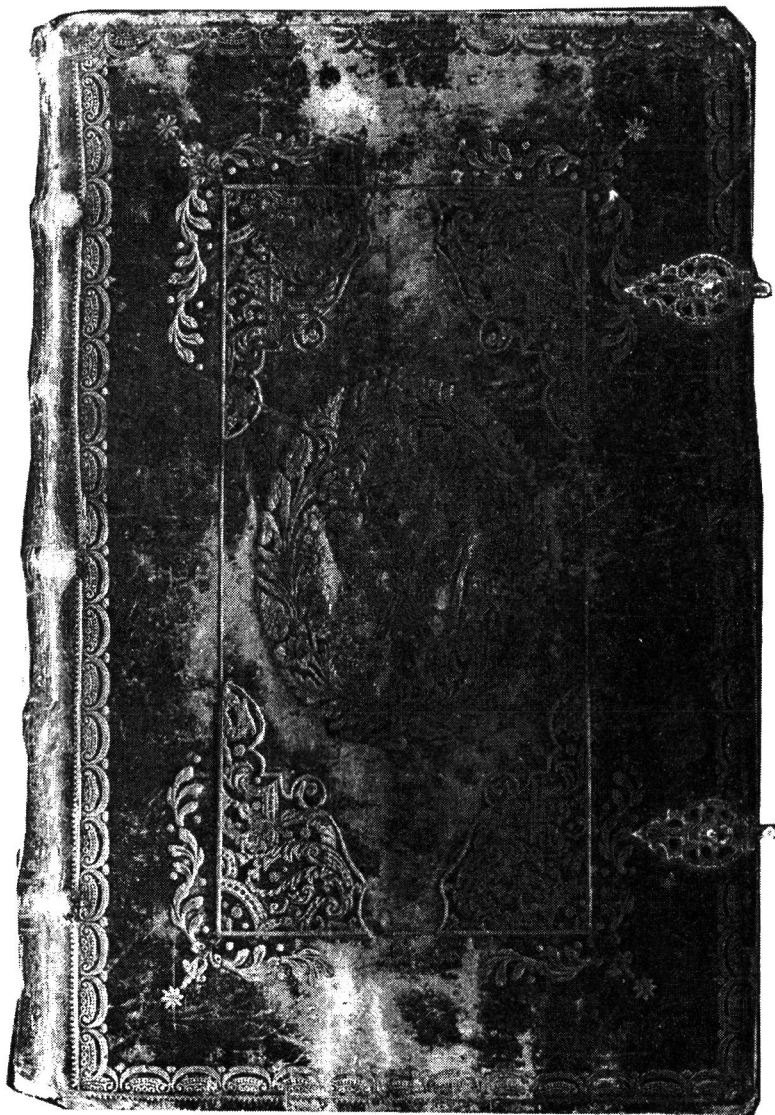
Władimir Briuchin, Alicja Zemanek
(Petersburg) (Kraków)

REKOPISY ROSYJSKICH PRZEKŁADÓW ZIELNIKA (1613) SYRENIUSZA W PETERSBURGU

Kraków był najdalej na wschód Europy wysuniętym miastem, w którym publikowano zielniki – typowe dla Renesansu ilustrowane księgi o roślinach świata. Najważniejsze z owych dzieł, *Zielnik* (1613) Syreniusza, cieszyło się popularnością w Rosji, gdzie z powodu braku tego typu prac, było przez długi czas używane jako kompendium ziołolecznictwa. Wiadomości o rosyjskich przekładach Syreniusza spotykamy u dawnych polskich bibliografów i historyków nauki. Żadna z tych informacji nie została potwierdzona po drugiej wojnie światowej, stąd też można było mieć wątpliwości, czy przetrwały one wypadki historyczne minionego pięćdziesięciolecia. Przeprowadzona ostatnio kwerenda w Petersburgu przyczyniła się do odkrycia trzech różnych rękopisów zawierających tłumaczenia fragmentów dzieła polskiego zielnikarza na język rosyjski, uzyskano też wiadomość o rękopisie zachowanym w Moskwie.

INFORMACJE O ROSYJSKICH PRZEKŁADACH SYRENIUSZA

S. Orgelbrand¹ zamieszcza w *Encyklopedii powszechnej* następującą wiadomość: „W bibliotece hr. Tołstoja w Moskwie znajdował się rękopism pod tytułem: *O prostych lekarstwach z Dyoskorydesa i wielu innych zebrane przez Szymona Syreniusza, doktora i lekarza akademii krakowskiej, z rysunkami roślin, 2 części folio*”. Informację tę znajdujemy również u S. Koźmińskiego² i S. Estreichera³. We wszystkich przypadkach brak adnotacji, że chodzi tu o tłumaczenie pracy na język rosyjski. Wiadomość o rosyjskich przekładach *Zielnika* znajdujących się w Petersburgu, podaje wiele lat później Bolesław Hryniewiecki⁴, który mówi o dwóch

Ryc. 1. Przednia oprawa pierwszego tomu rękopisu rosyjskiego przekładu *Zielnika* Syreniusza pt. *O prostych lekarstwach iz Dioskoridii [...]*. Petersburg, Rosyjska Biblioteka Narodowa, sygn. F VI 5/1.

Fig. 1. The front cover of the first volume of the manuscript of the Russian translation of Syreniusz's *Zielnik* entitled *O prostyx l'ekarstwach iz Dioskoridii...* St. Petersburg, Russian National Library, no. F VI 5/1.

Ryc. 2. Przednia oprawa drugiego tomu rękopisu rosyjskiego przekładu *Zielnika* Syreniusza. Petersburg, Rosyjska Biblioteka Narodowa, sygn. F VI 5/2.

Fig. 2. The front cover of the second volume of the manuscript of the Russian translation of Syreniusz's *Zielnik*. St. Petersburg, Russian National Library, no. F VI 5/2.

manuskryptach, jednym zachowanym w Bibliotece Akademii Medycyny Wojskowej i drugim – w Bibliotece Publicznej. Informację tę cytuje bibliografia „*Nowy Korbut*”⁵.

PRZEKŁADY SYRENIUSZA W PETERSBURGU

W Rosyjskiej Bibliotece Narodowej w Petersburgu znajdują się trzy różne rękopisy, zawierające tłumaczenia fragmentów dzieła Syreniusza na język rosyjski.

Rękopis pt. *O prostych lekarstwach iz Dioskoridii [...]*, T. 1 (nr F VI 5/1), T. 2 (nr F VI 5/2), XVII w.⁶

Pełny tytuł: *O prostych lekarstwach iz Dioskoridii i inych mnogich, sobrano czeriez gospodina Simona Sireniusza, doktora i lekarja Akademii Krakowskiej*. Manuskrypt, złożony z dwóch tomów, zachowany w doskonałym stanie, zawiera tłumaczenie na język rosyjski (staroruski) pierwszych dwóch ksiąg *Zielnika* Syreniusza. Obydwa tomy oprawne są w podobny sposób, w brązową skórę ozdobioną tłoczonymi elementami roślinnymi, przy czym tom pierwszy posiada na przedniej okładce obraz rosyjskiego godła – dwugłowego orła (Ryc. 1), a tom drugi – stylizowaną roślinę (Ryc. 2). Na grzbiecie ksiąg, zamykanych na rzeźbione, metalowe klamry, znajdują się napisy tytułowe: *Trawnik doktora Sireniusza, tom 1 i Trawnik doktora Sireniusza, tom 2*. Tom pierwszy o wymiarach 22 x 33 cm, składa się z 1198 stron. Pierwsza strona, iluminowana kolorowymi elementami roślinnymi, zawiera początek 33-stronicowego rejestru lekarstw pt. *Rejestr lekarstw i mnogich inych wieszczej w trawnikie gospodina Simona Sireniusza, doktora i lekarja Akademii Krakowskiej opisanych* (Ryc. 3). Właściwy tekst rozpoczyna rozdział pierwszy pt. *Kniga pierwaja. O trawach raznych*. Forma rękopisu przypomina polski druk; pierwsza księga zawiera 101 rozdziałów poświęconych opisom roślin i ich własności leczniczych. Każdy rozdział ilustrowany jest rysunkami ziół, a na marginesach wypisane są nazwy roślin i chorób. Tom pierwszy kończy się rejestrem łacińskich nazw roślin. Między kartami rękopisu zachowała się osobna kartka z rachunkiem za wykonanie rycin: „1000 rublij 100 figur”.

Tom drugi, liczący 689 stron (22 x 34 cm), rozpoczyna się również rejestrem lekarstw (liczącym 67 stron), z pierwszą stroną iluminowaną kolorowanymi elementami roślinnymi i zapisaną u dołu datą: „1763 god”. Strony 68–72 są puste, obrzeżone jedynie ramką. Na stronie 73 rozpoczyna się księga druga zatytułowana: *Kniga wtoraja o prostych lekarstwach iz Dioskorida i inych mnogich sobrannaja czeriez Simona Sireniusza*. Księga jest niekompletna, składa się bowiem z 35 rozdziałów, podczas gdy oryginalny druk drugiej księgi Syreniusza zawiera 106 rozdziałów. W wielu miejscach tekstu znajdują się skreślenia i poprawki.

W Bibliotece zachowały się informacje o pochodzeniu rękopisu. Na początku XIX w. znajdował się on w Moskwie, w prywatnej bibliotece księcia Fiodora

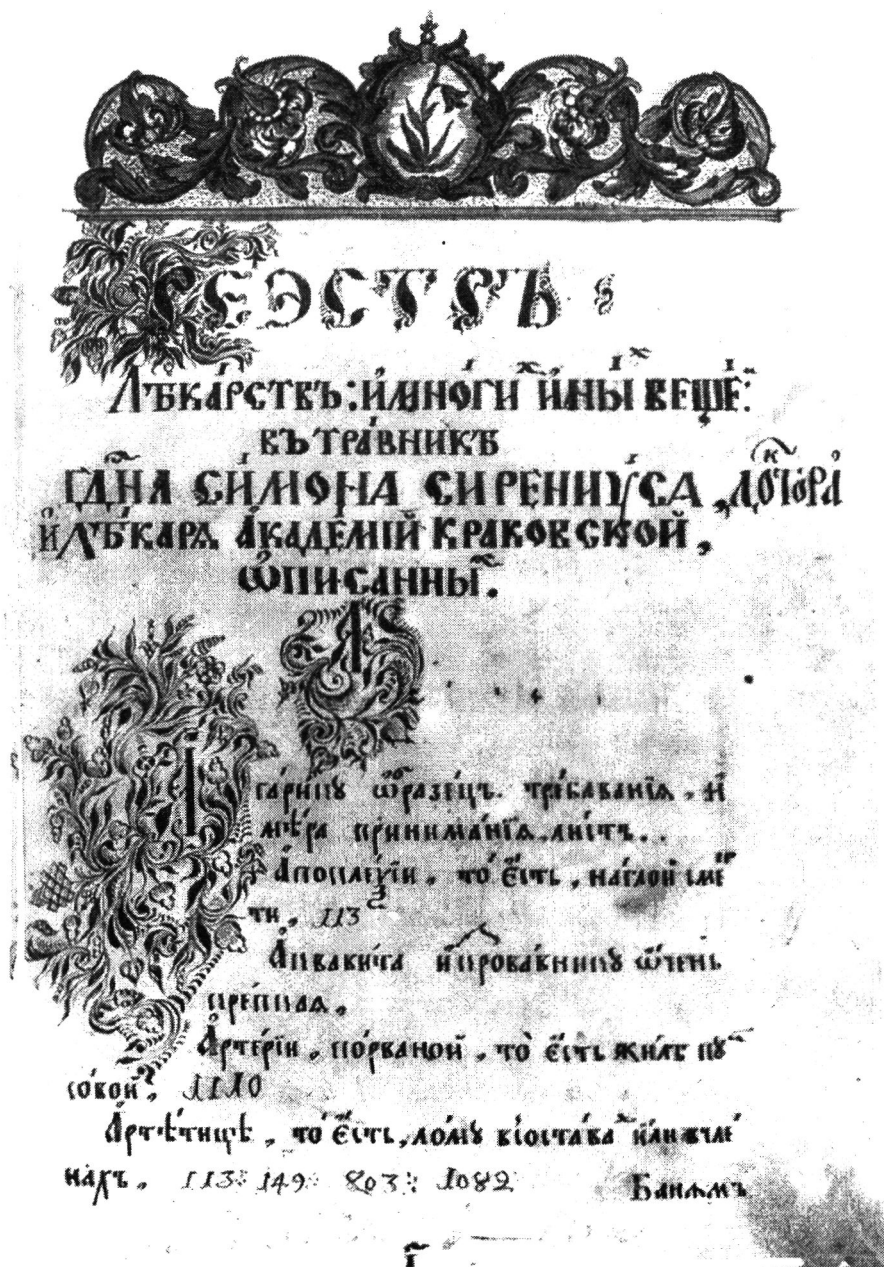

Рис. 3. Pierwsza strona pierwszego tomu, z iluminowanym tytułem rejestru lekarstw pt. *Rejestr lekarstw i mnogich inych wieszczej [...]*. Petersburg, Rosyjska Biblioteka Narodowa, sygn. F VI 5/1.

Fig. 3. The first page of the first volume, with an illuminated title of register of medicines: *Rejestr lekarstw i mnogich inych wieszczej [...]*. St. Petersburg, Russian National Library, no. F VI 5/1.

Andriejewicza Tołstoja, znanego zbieracza dawnych dokumentów. W drugiej połowie ubiegłego stulecia został przeniesiony do obecnego miejsca przechowywania, Rosyjskiej Biblioteki Narodowej w Petersburgu.

Rękopis nr 28/1487, XVII w.

Książka o wymiarach 16 x 20 cm, oprawna w brązową skórę, licząca 72 karty, z których 18 zawierają tłumaczenia z Syreniusza. Na pierwszej karcie tytuł: *Wybrano iz Trawnika kni[gl]i doktora Simona Sireniusa o zieleudkowych, o fliegmatistych i o ocznych bolieznich, i o odyszkie lekarstwa [...]*. Na pierwszej i dziewiątej stronie znajduje się podpis „Pisał podiak Andriej”. Rękopis pochodzi z dawnego Monasteru Sołowieckiego, zawiera również pieczętkę Kazańskiej Akademii Duchownej.

Rękopis nr 29/1488, XVII w.

Książka o wymiarach 15,5 x 18,5 cm, bardzo podobna do poprzedniej, oprawna w brązową skórę, złożona ze 100 kart, z których pierwsze 20 zawierają przekłady z Syreniusza (s. 1–12 *O fliemie*, 12–20 *O zieleudkowych bolieznich*). Rękopis pisany jest odmiennym charakterem pisma od poprzedniego, ponadto zawiera nieco obszerniejszy fragment poświęcony schorzeniom nerek. Pochodzi również z dawnego Monasteru Sołowieckiego.

Inny rękopis przekładu *Zielnika* zachował się w Państwowym Muzeum Historycznym w Moskwie (sygn. 1933), w chwili pisania niniejszej notatki niedostępny dla czytelników.

Odnalezienie na terenie Rosji czterech rękopisów, zawierających tłumaczenia Syreniusza, potwierdza funkcjonującą w literaturze polskiej tezę o recepcji dzieła we wschodniej Europie. Pierwszy z rękopisów, najbardziej interesujący, jest niewątpliwie manuskryptem, o którym piszą Orgelbrand, Kościński i Estreicher (notujący go z Moskwy) oraz Hryniewiecki (który podaje już późniejsze miejsce przechowywania – Petersburg). Dane te zgadzają się ze znaną obecnie historią rękopisu. Niedokładne informacje polskich autorów świadczą, że żaden z nich nie widział prawdopodobnie dokumentu. Rękopis jest anonimowy, a jego cechy (bogata oprawa, kolorowe iluminacje, kosztowne ryciny) zdają się wskazywać, że przekład robiony był dla bogatego bibliofila (być może z rodziny Tołstojów), niewykluczone, że z myślą o wydrukowaniu. Dwa pozostałe petersburskie manuskrypty, znacznie skromniejsze, pozbawione rycin, wykonane w klasztorze, miały zapewne cel utylitarny i służyły niewątpliwie potrzebom miejscowego leczenia.

Przypisy

¹ S. Orgelbrand: *Encyklopedia powszechna*. T. 24 Warszawa 1867 s. 502–503.

² S. Kościński: *Słownik lekarzów polskich*. Warszawa 1888 s. 491.

³ S. Estreicher: *Bibliografia polska Karola Estreichera*. Og. zb. T. 30 Cz. 3 T. 9 Kraków 1934 s. 174.

⁴ B. Hryniwiecki: *Zarys historii botaniki w Polsce. Précis de l'histoire de la botanique en Pologne*. Warszawa 1931 s. 8–9.

⁵ R. P o l l a k (red.): *Syreński Szymon (ok. 1540–1611)*. W: *Bibliografia literatury polskiej „Nowy Korbut”*. T. 3 Warszawa 1965 s. 303.

⁶ Datowanie rękopisów według informacji podawanych przez Bibliotekę.

Władimir Brukhin, Alicja Zemanek

THE MANUSCRIPTS OF RUSSIAN TRANSLATIONS
OF THE POLISH HERBAL [ZIELNIK] (1613) BY SYRENIUSZ,
IN ST. PETERSBURG

The most important Polish herbal – *Zielnik* (Cracoviae 1613) by Szymon Syreniusz became popular in Russia as a compendium of phytotherapy. Four manuscripts found in Russia, three in St. Petersburg, and one in Moscow, containing the translations from *Zielnik* into Russian, confirm thesis on the adaptation of this work in Russia.

In Russian National Library in St. Petersburg, the manuscript (in two volumes), library number F VI 5/1 (1st volume), and F VI 5/2 (2nd volume), entitled *On the simple medicines from Dioscorides* [...], written in the 17th century, has been preserved. It is the Russian translation of the first two parts of the Syreniusz's herbal, and, similarly to the Polish copy, includes the drawings of plants. The first volume consists of 1198 pages, the second – of 698 pages. The features of this two-volume manuscript, bound in brown skin, having the title-pages ornamented with stylized plant designs seem to prove that it was made for wealthy bibliophile. At the beginning of the 19th century it was kept in a private library of count Fiodor Tolstov, a famous collector of books.

Other manuscripts kept in the Russian National Library in St. Petersburg, (library numbers 28/1487, and 29/1488) are similar. They were also written in the 17th century, and contain some pages with translation from Syreniusz's herbal. They belonged to Solovetsky Monastery. The translations were probably used as medical books.

